

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת בא, תשס"ה
מספר 583מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"החדש הזה לכם" עיון אחר

על הפסוק "החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמ' יב:ב), נבנו תילי תילים של מדרשים והלכות הנוגעים לענייני הזמן: עיבור שנים וחדשים, הסמכות המופלגת שהוענקה לבית הדין באשר לקביעת ראשי חודשים, חגים ומועדים ועניינים הלכתיים נוספים רבים. להלן ברצוני לדון בפן אחר לגמרי.

רש"י מפרש בתחילת ספר בראשית (א:א):

א"ר יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם' (שמ' יב:ב) שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית? משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים' (תה' קיא:ו)..

מכאן שאילולא הטעם המועלה בהמשך תשובת רש"י, הייתה התורה נפתחת במצוות קידוש החודש, שהיא "מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל". ויש לתמוה על כך, כי כשבוחנים את יסודות הדת והאמונה הישראלים, אליבא דרמב"ם, ר"י אלבו, וקובעי עיקרים אחרים, עניין הזמנים אינו מופיע בהם כאחד מעיקרי האמונה. ניתן היה לצפות, אפוא, כי המצווה הראשונה תהא בעניין אמונה בא-ל אחד, או קידוש השם, או "אנכי ה' א-להיך" וכד', ולא "החדש הזה לכם". מדוע, אם כן, בחרה התורה לפתוח את החלק האופרטיבי שבה, קרי המצוות, דווקא במצווה זו?

ובאותו עניין מכיוון אחר: מהותו של חג החנוכה הינה ציון התגברות החשמונאים על גזירות היוונים בשלושה עניינים עקרוניים הנוגעים לשלושה מעגלים הקשורים לאדם, לזמן וליקום או, בלשון החסידות: עולם, שנה ונפש.

הגזרה הראשונה הייתה קשורה למילה - היינו עניין שבנפש שכן המילה היא ברית קודש בבשר. הגזרה השנייה הייתה בקשר לשבת - היינו בעניין העולם, שהרי השבת מעידה על הקב"ה כבורא העולם.

הגזרה השלישית הייתה קשורה לחודש, לזמן - ביטול בית הדין במקדש שעסק בקביעת הזמנים ובקידוש החודשים.

שלושה עניינים אלה רמוזים בראשי התיבות המרכיבים את תחילת השם "חשמונאי": חודש, שבת, מילה, ושוב ה"חודש" הוא הראשון שבהם. והרי שני העניינים האחרים, השבת והמילה, הן בריתות מיוחדות וחשובות שזכות עימנו הקב"ה, בעוד שלכאורה אין קיימת כל ברית בעניין החודש והזמנים. וחיידוד העניין מכיוון נוסף: הרמב"ם, כידוע, מקצר מאוד בכתיבת דיניו בספר המצוות. והנה, במצוות עשה קנ"ג הוא מרחיב מאוד את היריעה: "הציווי שציוונו יתעלה בחשבון חודשים ושנים וזו היא מצוות קידוש החודש" (מהד' הרב קאפח). הרמב"ם מאריך ומסביר כי זו מצווה שמבצע אותה דווקא בית הדין הגדול ודווקא בארץ ישראל. ובסגנון שונה, בלתי שגרתית באופן מפתיע ורגשני משהו, הוא מוסיף (שם):

והנני מוסיף לך באור: אילו הנחנו, למשל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל - חלילה לא-ל **מלעשות זאת**, לפי שכבר הבטיח שלא ימחה ולא ישרש את שארית האומה לגמרי (ואילו הנחנו) שלא יהיה בית דין בנמצא, ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ ישראל - הרי אז לא היה חשבוננו זה מועיל לנו כלל בשום אופן, לפי שאין לנו לחשב בחוצה לארץ ולעבר שנים ולקבוע

חודשים אלא באותם תנאים הנזכרים, כמו שביארנו 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם' (יש' ב:ג).

מה היא, אפוא, חשיבותה של מצוות "החדש הזה לכם" שנבחרה להיות המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל, והאלמנט הראשון במלחמה כנגד גזרות יוון, ושהביאה את הרמב"ם להתבטאותו החריגה בעניינה?

בסיס התשובה לכל השאלות והתמיהות שהועלו לעיל נמצא במדרש הבא (שמות רבה, פרשת בא ט"ו, כו):

דבר אחר 'החדש הזה לכם' הדא הוא דכתיב: 'יפרח בימיו צדיק ור"ב שלום עד בלי ירח' (תה' עב:ז), עד שלא הוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים, ברמז הודיע להם שאין המלכות באה להם עד שלושים דור, שנאמר 'החדש הזה לכם ראש חדשים', החודש שלושים יום ומלכות שלכם שלושים דור. הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת ומאירה עד חמשה עשר ימים ודיסקוס שלה מתמלא, ומחמישה עשר עד שלושים אור שלה חסר, בשלושים אינה נראית. כך ישראל: חמשה עשר דור מן אברהם ועד שלמה. אברהם התחיל להאיר שנאמר 'מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו' (יש' מא:ב). בא יצחק אף הוא האיר שנאמר 'אור זרע לצדיק' (תה' צז:יא). בא יעקב והוסיף אור שנאמר 'והיה אור ישראל לאש' (יש' י:יז). ואחר כך יהודה, פרץ, חזרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בעז, עובד, ישי, דוד. כיוון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (דבה"א כט:כג)... ובשלמה כתיב: 'אין שטן ואין פגע רע' (מל"א ה:יח). הקדוש ברוך הוא עשה ששה רקיעים ובשביעי יושב, ובכסאו של שלמה כתיב שש מעלות לכסא ויושב במעלה השביעית, הרי נתמלא דיסקוס של לבנה. ומשם התחילו המלכים פוחתין והולכין וכן שלמה רחבעם, וכן רחבעם אביה ובנו אסא, יהושפט, יהורם, אחזיהו, יואש, אמציהו, עוזיה, יותם, אחז, יחזקיה, מנשה, אמון, יאשיהו, יהויקים. כיוון שבא צדקיהו דכתיב: 'ואת עיני צדקיהו ענר' (מל"ב כה:ז), חסר אורה של לבנה... עד שאיבד צדקיהו את עיניו וחרב בית המקדש שנאמר 'ור"ב שלום עד בלי ירח' (תה' עב:ז). עד שלושים דור שהיה לישראל מן המלכות.

מלכות ישראל הן בעלייתה והן בירידתה משולה ללבנה המתמלאת והנחסרת. האם לא היה רצוי ועדיף להמשיל את ישראל לחמה שאורה קבוע וחזק? התשובה היא שיש, כפי הנראה, יתרון גם ללבנה, על אף שהיא המאור הקטן (ילקוט שמעוני פרק י"ב רמז קצ"א):

אמר רבי נחמן: הא סימן טב, גדול- שליט ביום ואינו שולט בלילה. כך עשו הרשע שולט בעולם הזה ואינו שולט בעולם הבא. הקטן - שליט ביום ובלילה. כך יעקב שולט בעולם הזה ובעולם הבא. מוסיף ואומר הרמב"ן בד"ה "מה פרצת עליך פרץ" (בר' לח:כט):

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים. אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד. ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעיתים ונבנית לעיתים. והרי פרץ, הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה? לא קשיא. דהא כתיב 'ויתן יד' וכתוב: 'ואחרי כן יצא אחיו' והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים, כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר 'גם אני בכור אתנהו' (תה' פט:כח) וזהו מאמרם בקידוש החודש: 'דוד מלך ישראל חי וקיים' והמשכיל יבין.

על פירוש סתום זה של הרמב"ן שופך אור רבנו בחיי (על אתר), תוך שהוא מקשר את דברי הרמב"ן לדברי המדרש שהובא לעיל.

והוא שכינו ימות הלבנה בתוספת ופחת כנגד מלכי יהודה שהיו בהם מי שגברה מלכותם כנגד ימי התוספת, ומי שחלשה כנגד ימי הפחת עד שפסקה המלכות לגמרי, כמו שיארע ללבנה שהיא מוספת והולכת ואחר כך פוחתת עד ששוקעת לגמרי.

והוא ממשיך לפרש בדרך סוד קבלית וחותם:

וראויים היו פרץ וזרח להיותם נאצלים מתמר, כי הם כנגד חמה ולבנה הנאצלים מן האור הראשון הכולל זכר ונקבה, כי זרח כנגד החמה שזורחת תמיד בענין שוה, ופרץ כנגד הלבנה שהיא פעם מתמלאת פעם חסרה ונפרצת, על כן יתחייב מלכות בית דוד הבא מפרץ להיות בזמן מן הזמנים פעם קיים ופעם בטל.

מלכות צדקיהו בסופה נמשלה להתמעטותה של הלבנה לגמרי, "ואת עיני צדקיהו ענר" - עיוורון מוחלט כמוהו כחושך מוחלט שהוא ההפך הגמור מאור.

החושך המוחלט שורר גם בזמנים אחרים. במישור השנתי - חנוכה חל בכ"ה בכסלו, שלושה חודשים לאחר תחילת בריאת העולם בכ"ה באלול (שיווין היום והלילה). אז הוא הזמן של החושך המוחלט -

הלילה הארוך ביותר ("תקופת טבת")¹. במישור החודשי - חשיכה מוחלטת שוררת בערב ראש חודש. ובהפטרות השבת החלה בערב ראש חודש, "מחר חודש" (שמו"א כ: יח-מב), ישנה בשורה שמחר יתחיל לזרוח אור חדש.

זו גם בשורת חנוכה: בשיאה של החשכה בעולם (שלטון יוון משול לחושך: "וח'שך על פני תהום" (בר' א:ב) - זו יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל") מתחיל לנצנץ האור הקטן של מלכות ישראל.

כשמקדשים את החודש בארץ ישראל, אף שהארץ נתונה לשלטון זר, זהו צעד לכיוון חידושה של מלכות בית דוד. ובכל חודש כשאנו מקדשים את הלבנה, אנו מייחלים לכך שכמו שהלבנה מתחדשת כך תתחדש מלכות בית דוד באומרנו "דוד מלך ישראל חי וקיים".

המשלת ישראל ללבנה "הנפרצת לעיתים ונכנית לעיתים" נותנת עידוד לעם, במיוחד כשהוא בגולה או תחת שלטון זר. כי כפי שהלבנה חסרה בהווה ועשויה לשוב ולהתחדש, כך תתחדש גם המלוכה – שלטונו העצמאי של העם.

קביעת החודשים בבית הדין, כשהבסיס הוא ארץ ישראל, והשליטה בזמן הן סממני מלכות, פריקת עול העבדות ולפחות התחלת הגאולה. כך עולה גם מהשורות הבאות בשירו המפורסם של ר' יהודה הלוי:

עבדי הזמן - עבדי עבדים הם

עבד ה' הוא לבדו חופשי

כאשר עם ישראל מושל בזמן וקובע את המועדים, אין הזמן מושל בו וזה, למצער, סוג של חירות גם אם היא חלקית.

עו"ד ישראל ש' אדלר

כפר-סבא

¹ ראה נר מצוה ר' יהודה ליוואי ברבי בצלאל (המהר"ל מפראג) הוצאת בני ברק: יהדות תשל"ב.